

Czesław Miłosz

OSVAJANJE VLASTI

S poljskoga preveo
Adrian Cvitanović

Zagreb, 2022.

Većina likova ovog romana je izmišljena. Stvarni likovi kapetana Osmana i snajperista Bertranda preuzeti su, kao i nekoliko drugih detalja, iz kronike borbi u Starom gradu Marš kroz pakao koju je napisao Stanisław Podlewski*.

* Stanisław Podlewski (1908-1979), esejist i povjesničar, sudionik Varšavskog ustanka.

[Sve su bilješke prevoditeljeve – op. ur.]

Opaska nakon minulih godina

Godine 1952. nakladnička kuća (i književni klub) Les Guildes du Livre iz Švicarske objavila je natječaj za roman objavljen na jednom od zapadnoeuropskih jezika. Nagrada – *Prix Littéraire Européen* (Europska književna nagrada) – jamčila je pobjedniku pozamašan novčani iznos i objavljivanje romana u više nakladničkih kuća.

Odlučio sam sudjelovati u natječaju premda dotad nisam napisao nijedan roman. Na taj sam se pothvat odvažio jer, dijeleći u tom pogledu mišljenje Stanisława Ignacyja Witkiewicza*, roman nisam smatrao umjetničkim djelom, nego samo nekom vrste “vreće” u koju autor može ubaciti sve što ga tišti.

A mene su tištale godine Drugog svjetskog rata u Poljskoj i propast međuratne Poljske. U to sam vrijeme čitao Tukidida u francuskom prijevodu, njegova razglabanja o revoluciji na otoku Kerkiri (današnjem Krfu);

* Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885-1939), slikar, književnik i filozof, središnja figura poljskog međuraća i europske avangarde.

8 njegov odmjeren i nepristran opis samo je učvrstio moje uvjerenje u to da je ono što se zbivalo u Poljskoj na razmeđu 1944. i 1945. godine u suštini jednakomjerno antičkoj tragediji te da zaslužuje razotkrivanje svih brutalnih činjenica. Moj je roman dakle trebao pokušati što je moguće točnije progovoriti o onome “što se zbio”, nastojeći ne zapasti u kušnju moraliziranja.

Moja je tema dakle bila jasno određena i želio sam opisati svu složenost pojava, situacija i likova na ograničenom broju stranica. Takvog romana dotad nije bilo ni u Poljskoj ni u emigraciji. Tragičnost poljskog usuda nazire se u romanu *Pepeo i dijamant Jerzyja Andrzejewskog**, ali se i rasplinjava podvrgnuta ideološkoj preradi.

Knjiga je nastala u dva mjeseca. Ujutro bih napisao poglavlje, popodne bi ga dobila moja prevoditeljica na francuski Jeanne Hersch**. Ta hitrost ne bi smjela zburniti povjesničare književnosti, ona jednostavno dokazuje kako sam sve to godinama nosio u sebi i odavno posložio u glavi, dok odjednom nije izašlo ispod mojeg pera koje se bjesomučno kretalo po papiru.

Sukladno pravilniku nagrade, izlučnim odabirom rukopisa bavio se nacionalni žiri nekoliko zemalja, ovi-

* Jerzy Andrzejewski (1909-1983), autor *Pepela i dijamanta*, jednog od najvažnijih poslijeratnih poljskih romana, isprva krut socio-realist, poslije prešao u opoziciju, kompleksna ličnost poljske književnosti; Miłosz ga je uvrstio u svoju čuvenu esejističku knjigu *Zasužnjeni um*, svojevrsnu anatomiju poljskog staljinizma.

** Jeanne Hersch (1910-2000), švicarska filozofkinja, bliska Miłoszeva prijateljica.

sno o jeziku. Moj roman zvao se *La prise du pouvoir*. Nije nosio poljski naslov koji sam mu dao poslije i koji ne zvuči tako dobro kao francuski.

Nisam imao visoko mišljenje o pariškim intelektualcima i bio sam u pravu. Ipak, uvjerio sam se kako su varljiva sva uopćavanja kada je francuski žiri predstavio moj anonimni rukopis, popraćen napomenom “prevedeno s poljskog”, kao svoj izbor.

Prix Littéraire Européen dodijeljena je 1953. godine. Konkurent mi je bio kandidat njemačkog žirija Warsinsky*. Nagradu smo dobili *ex aequo*. Stigla je u pravi čas. Bio sam bez prebijene pare.

O čemu govori ta knjiga? Neki su čitatelji tvrdili da to nije roman, nego algebarska jednadžba. Drugi su (među njima i Stefan Kisielewski**) optuživali autora za nadmenu ravnodušnost. Najtočnije ga je opisao Witold Gombrowicz – zainteresiranog čitatelja pozivam da zaviri u njegov *Dnevnik* iz 1954. godine. Poslije me tijekom naših međusobnih razgovora Gombrowicz neprestano nagovarao na pisanje romana, a na moje opiranje da mi to ne polazi za rukom odgovarao je da sam u krivu, jer mu se sviđala moja ne toliko umjetnička, naga, posve “uporabna” proza.

I sâm sam dugo bio nesklon tom romanu. Ne zato što sam imao neke političke zamjerke. Riječ je o solidnom

* Werner Warsinsky (1910-1992), njem. književnik, bio je nominiran za roman *Kimmerische Fahrt* (1953).

** Stefan Kisielewski (1911-1991), kompozitor, književnik, političar, nesmiljen kritičar poljske komunističke vrhuške.

opisu nasilne promjene sistema i u suštini građanskog rata. Mislim da nitko nije napisao nikakvu sličnu romanesknu studiju i sad se, kad ondašnja zbivanja blijede u kolektivnom sjećanju, zacijelo više nitko time neće ni baviti. Ne, moje su zamjerke proizlazile iz činjenice da je riječ o političkom romanu, a ja sam želio cijeli taj labirint ostaviti za sobom te sam u tu svrhu napisao drugi roman, *Dolinu Isse*, u kojoj politike gotovo da i nema.

Sad sam ponovno uzeo u ruke roman *Osvajanje vlasti* i donosim presudu: riječ je o dobro obavljenom zantatskom poslu. Ako je glavna vrlina beletristike čitljivost, onda je to djelce ispunilo taj kriterij, jer u njemu ima akcije napretek. A zamjerke? Može ih se nabrojati pregršt. Likovi su samo ugrubo nabačeni. Doduše, gotovo svaki od njih nameće našoj mašti slike vlastite prošlosti, ali one su ipak samo nagoviještene. Mozaik je složen od ljudi-simbola, ovisno o njihovim političkim odabirima, no u oba tabora, antikomunističkom i komunističkom, nema jedinstvenih stavova. Tako se primjerice u Varšavskom ustanku susreću deklarirani pristalica fašističke diktature, kapelan čiji su pogledi bliski njegovima, socijalist te naposljetku racionalist-skeptik. U cijelom tom pomalo opasnom poigravanju tipovima ljudi nazire se htijenje za propisnim raščlanjivanjem njihovih stavova.

Likovi mjestimice imaju osobine prema kojima možemo prepoznati njihove uzore. Nedvojbeno je lik Baruge sazdan prema vladaru ondašnjeg izdavaštva Jerzyju Borejszi, Michał je Bolesław Piasecki, Tadeusz je pjesnik Tadeusz Holender kojeg su strijeljali Nijemci,

Bruno je jamačno Adolf Rudnicki.* Ipak, glavni protagonisti predstavljaju sintezu osobina zamijećenih kod različitih pojedinaca, što se ubraja u klasične ovlasti romanopisca.

Nakon minulih desetljeća “algebarska jednadžba” zadivljuje ne toliko svojom odmjerenošću koliko svojom zatomljenom strašću. Zbiljski opis začinjen je sućuti, bijesom, sarkazmom, osjećajima koje autor nastoji obuzdati. Najzanimljivije u toj knjizi upravo je ono što se zbiva ispod površine staloženih, lijepo osmišljenih rečenica. Riječ je o sitnim zapažanjima detalja ondašnje kaotične zbilje, prizorima napomenutim uzgred, jednokratnim susretima. Taj drugi sloj sklon sam smatrati jednom od vrlina mojeg romana, koju mu je prikrbio usud.

* Jerzy Borejsza (1905-1952), komunistički dužnosnik; Bolesław Piasecki (1915-1979), nacionalistički političar, nakon rata ušao u koaliciju s komunističkim vlastodršcima; Tadeusz Holender (1910-1943), pjesnik i prevodilac; Adolf Rudnicki (1909-1990), prozaist i esejist, u svojim djelima bavio se uglavnom martirologijom Židova.

PRVI DIO

Profesor Gil doručkovao je čaj i krišku kruha. Poput drugih samaca, nikad se nije sjetio kupiti komadićak maslaca ili marmelade. Iza prozora bružali su tramvaji; njihove su udubljene karoserije, izrešetane mecima, škripale poput starog željeza; ljudi su visjeli na stražnjim odbojnicima čvrsto se držeći za one kojima je uspjelo dohvatiti rub platforme. Vjetar je po ulici raznosio crvenu prašinu razbijene cigle. Profesor Gil razmišljao je o tome koliko će mu vremena oduzeti poglavlje na kojem je radio i kakvi su izgledi za to da mu se trud naposljetku isplati. Ipak, znao je da ne treba time previše razbijati glavu: cedulje polijepljene po zidu, na kojima je ispisao dnevnu normu, predstavljale su svojevrsni oblik discipline, bijeg od stvarnosti, dužnost, ako ne i nadu.

Tukidid nije bio na dobru glasu. Pametnije bi mu bilo da je za prijevod odabrao nekog drugog grčkog autora. Da je tako učinio, mogao si je zajamčiti mjesto korisnog radnika. Država koja je Gila i njemu slične lišila sveučilišne katedre zbog lošeg utjecaja na mladež ni-

je stremila tome da ih umori glađu. Mladom naraštaju znanstvenika nedostajale su mnoge vještine. Primjerice, nitko od mladih, politički podobnih nije znao grčki, a Država je imala svoje razloge zbog kojih je objavljivala klasike, doduše, u malim nakladama, dičeći se time da je nasljednica svih civilizacija koje su dotad postojale. Državne izdavačke kuće potpisivale su ugovore čak i za prijevode onih klasičnih pisaca koji su uistinu bili ideološki dvojbeni; to je bilo zabrinjavajuće: profesor nije želio živjeti od milostinje Države zabašurene kao honorar za prijevod. Ali Tukidid? Vrlo je vjerojatno da naklada neće biti velika; ipak, kako će izaći na kraj sa svim tim opačinama, ubojstvima, lukavštinama, podmuklostima i bitkama koje izviru s gotovo svake stranice *Povijesti Peloponeskog rata*? Riječ je o sumornom prikazu povijesti. Profesor se prisjećao izraza lica direktora državne izdavačke kuće u trenutku potpisivanja ugovora. Oči mu bijahu spuštene, prekrivene vjeđama; dobrodušan, umalo srdačan osmijeh nosio je u sebi teško vidljivu natruhu uviđavnosti, gorčine i ironije.

Uspirkos svemu u tom njegovu izboru Tukidida bilo je izvjesne zadovoljštine: nečeg nalik na vjeru da je, zadržavši povezanost sa starim Grkom – pa čak i, u najboljem ishodu, predajući ga u ruke mladim čitateljima – ostao vjeran sebi, a istovremeno se lišio biljega “relikta liberalizma XIX. stoljeća”. “Ne samo ja nego i on, koga se naziva prvim povjesničarom, premda je ono što je on vidio dijametralno suprotno onome čemu sam ja svjedočio.”